

Darbe Komisyonuna Yedi Ay Değil Yedi Yıl Verilseydi Dahi Sonuç Değışmezdi! İlhan Uzgel ile Söyleşi

Sarp Balcı, Ankara Üniversitesi SBF, e-posta: sarpbalci@gmail.com.

İlhan Uzgel, Ankara Üniversitesi SBF, e-posta: uzgel@politics.ankara.edu.tr.

Mülkiye Dergisi'nin yeni sayısı için hazırlıklar sürerken kamuoyunda TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu olarak bilinen Meclis Araştırma Komisyonu Raporu Türkiye gündeminde ağırlıklı yer buldu. Bu sayıda, rapor ve Türkiye demokrasisi üzerine düşünmek amacıyla komisyon çalışmalarına uzman olarak katkı sunan Prof. Dr. İlhan Uzgel'le bir söyleşi gerçekleştirdik.

Sarp Balcı: Hocam, söyleşi önerimizi kabul etmiş olduğunuz için Mülkiye Dergisi adına çok teşekkürler. İsterseniz Darbe Komisyonu olarak bilinen, ülkemizde demokrasiye müdahale eden tüm darbe ve muhtıraları araştırma iddiasındaki komisyon çalışmalarına dair yapacağımız söyleşimizde filmi başa sararak ilk adımı atalım. Bu süreç sizin açınızdan nasıl başladı? İlk başlangıcı Nisan ayında olan komisyon çalışmaları süreci nasıl gelişti, neler söylersiniz? Komisyonunda görev de aldınız, bu görevi neden kabul ettiniz, nasıl kabul ettiniz?

İlhan Uzgel: Başlangıç olarak bütün partilerin talebi ve isteği doğrultusunda başlamış bir süreç, o anlamda partiler üstü niteliği var. Çünkü partilerin bütün bu süreçte hemfikir olduğu, ortaklaştığı en önemli nokta darbelerin sorunu çözmediği, darbelerin hukuka aykırı olduğu ve bir daha olmaması gerektiği yolundaki oydaşmaydı. Dolayısıyla da böyle bir komisyonun kurulması ve özellikle Meclisin, çünkü darbeler sonuçta Meclisin iradesine karşı yapılıyor, kendisine karşı yapılan demokrasi dışı müdahaleleri tarihinde ilk kez araştırıyor olması çok önemli bir fırsattı ve bu tarihsel sürecin içinde bir şekilde yer almak çok önemli bir görevdi. O bakımdan da araştırma komisyonunun kurulması çok önemli bir gelişmeydi. Komisyon'a bir uzman desteği olarak katkıda bulunma imkânının olması da önemli bir süreç ve deneyim oldu benim için.

S. B.: Genel bir çerçeveden, Türkiye'de demokrasi, demokratikleşme ve 2000'li yıllara Türkiye'de ordu ve siyaset ilişkisine dair öncelikli tespitleriniz nelerdir?

İ. U.: 2000'lerde Türkiye'de demokratikleşme ile sivilleşme ve Silahlı Kuvvetlerin siyaset içindeki rolü arasında bir ilişki var. Ama bu nedensel bir ilişki değil. Şöyle söyleyelim, silahlı kuvvetlerin siyasal sistemde ağırlıklı rolünün olduğu rejimler demokratik olarak tanımlanamaz. Fakat silahlı kuvvetlerin siyasal sistemde yeri ve ağırlığının olmadığı her rejime de demokratik rejim demiyoruz.

Bugünkü iktidar, hükümet aslında bunu biraz bu karşıtlık üzerinden kurmayı tercih etti ve 2000'lerde de bunu çok vurguladı. Yani, askerin siyasetteki yeri ve rolünün azalmasıyla Türkiye'nin demokratikleşmesi arasında kendisine de yarayacak pozitif iki bağlantı kurdu. Bu bağlantıların ilki askerin ağırlığı azaldıkça demokratikleşiyoruz söyleminde cisimleşmiştir. İkincisi de hükümet olarak bunu biz sağlıyoruz söylemidir. Böylelikle sürecin dışında bırakılanlar iki açıdan da şimdiki hükümete minnet duyma durumunda bırakılmıştır. Hatta aşağı yukarı, hükümete yönelik eleştirilerin önemli bir kısmı da bu kalkanla karşılandı ve savuşturuldu. En son noktada ise şu söylendi/ima edildi; biz olmazsak 90'lar olur, Türkiye'nin karanlık on yılı geri gelir. Öyleyse bizim sunduğumuzla yetinin diyen bir söylem ve hatta pratikle karşı karşıya kaldık 2000'lerde. Hâlbuki demokratikleşme açısından Türkiye'de yakın dönemde durum birebir böyle olmadı. Yani ordunun siyasetten biraz da hukuki zor yöntemiyle çekilmesi otomatik olarak demokratikleşmeyi getirmedir maalesef. Darbeleri araştırma komisyonu bütün bu bağlam içinde bir yere oturuyor.

Şöyle bir yönetim ve siyaset anlayışı var hükümette: demokrasinin yerleştirilmesi ya da kendi ifadeleriyle "ileri demokrasiye geçiş"te biçimsel öğelerle yetinme var. Hatta zaman geçtikçe 2002'den günümüze 10 yıllık eğriye baktığımızda, biçimsel öğelere bile daha az önem verme gibi bir sürece, eğilime girildiğini görüyoruz. Darbeleri Araştırma Komisyonu bu uğrakta yaratıcı bir fikrin ürünüdür. Önemli de bir fikir ama altını doldurup içerik olarak demokratikleşmeye katkı sağlayacak bir yolda ilerlemesi koşuluyla Türkiye'de demokrasinin derinleşmesine katkı verebilirdi. Hâlbuki Türkiye'nin bütün bu 10 yıllık süreçte yaşanan deneyimine dair sıkıntıların birçoğu kaçınılmaz olarak aslında Darbeleri Araştırma Komisyonunun çalışmasına da yansdı. Komisyon deneyimi bu 10 yıllık süreçten bağımsız düşünülemez. Yani Türkiye 10 yılda ne kadar demokratikleştiyse aslında Darbeleri Araştırma Komisyonunun kendisi, çalışma şekli ve ulaştığı sonuç da buna paralel seyretti diyebiliriz.

S. B.: Çok önemli bir tespit olduğunu düşünüyorum bu söylediklerinizin. Haziran 2011'de genel seçimler oldu ve seçimler sürecinde en büyük iddia yeni bir anayasa yapım vaadiydi. Sürece egemen olan aslında tüm bu söylediğiniz demokratikleşme vaadinin gerçekleştirileceği etrafında yaratılan havaydı. Araştırma komisyonu da süreçle örtüşen bir konjonktüre denk geldi. Ama tespitlerinizden, başlangıçtaki iddiayla varılan nokta arasında bir açıklık olduğunu düşündüğünüzü anlıyorum. Meseleye biraz daha yakında bakarsanız, 2011 Haziranından Komisyonun göreve başladığı 2012 Nisan ayına kadar Türkiye siyasetini ve kamuoyunu analiz ederseniz neler söylersiniz. Aynı süreci Komisyonun düşünsel hazırlık kısmını içerecek biçimde nasıl analiz ediyorsunuz?

İ. U.: Çok spesifik bir dönemden bahsediyorsun. Öncelikle tabii %50'lik bir oy oranı alan bir siyasi iktidar var. Türkiye siyasi tarihinde üçüncü kez seçimlere girmiş bir partinin böylesi yüksek bir oranla seçimleri kazanması kendisine çok önemli bir avantaj sağlıyordu. Aslına bakarsan orada müthiş bir toplumsal güç ve destek var ve bu desteği arkasına alan hükümete, Türkiye'deki hiçbir siyasal iktidarın sahip olmadığı bir imkân sağlıyordu. Bu imkânı AKP hükümeti, demokratikleşme ve Türkiye'nin Kürt sorunu dâhil kronikleşmiş sorunlarını demokratik yönden çözüme yönünde kullanma iradesine dönüştürebilirdi. Bunu bir çoğunlukçuluk olarak da kullanabilir, nasıl olsa halk desteği arkamda düşüncesiyle, aynı imkânı demokratikleşmeden uzaklaşmanın avantajı olarak da kullanabilirdi. Nitekim ilk baştaki mesajı sanki daha çok ilki olacak gibiydi. Demokratikleşmenin derinleşmesine gidecek yolda bir balkon konuşması yapıldı.

S. B.: AKP lideri olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın birkaç balkon konuşması var. Bir tanesi de bu dönemde yapılmıştı.

İ. U.: Bir tanesi de bu evet, yani daha kucaklayıcı, kapsayıcı, daha demokratikleşme mesajları veren bir söylemle yola çıkıldı. Fakat çok hızlı bir şekilde anayasa tartışmalarının evrim geçirmesi söz konusu oldu. Türkiye'de hak ve özgürlük alanını genişletecek bir yol yerine, nasıl başkanlık sistemine geçileceğine endekslenen bir gündem oluştu. Yeni anayasa yazılacaksa onun ana eksenini başkanlık sistemine endeksleyen ve bütün sistemin buna göre belirlendiği bir anayasa yapma fikri üzerine şekillendiğini görüyoruz ki Türk halkının böyle bir talebi yoktu. Ne seçim kampanyasında ne seçim bildirgesinde ne parti programında parlamenter demokrasinin Türkiye'de işlemediğine dair bir tartışma gündemi yoktu. Üç dönemdir koalisyon hükümeti de yok zaten. Çoğunlukçuluğa izin veren bir temsil sistemi var sonuçta parlamentoda. Halka parlamenter sistemle son 10 yılda neyin işlemediğini anlatmadan, sistemin işlemediği ön kabulüyle bir bakıma kendini ve kısmen, geçmişteki icraatını, varoluşunu da sıkıntıya sokan bir araçla yola çıkmak söz konusu. Bir ısrar, başkanlık seçimine odaklanma var. Açıkçası burada Darbeleri Araştırma Komisyonu ne işe yarayabilir? En önemli fonksiyonu darbe, mağduriyet ve Türkiye'de İslamcı siyaset- onun şu anki temsilcisi gibi görünen AKP- arasındaki ilişkiyi kurup bunu vurgulamak, Komisyonun kurulması yolundaki başlangıç noktasını oluşturmuş gibi gözüküyor. İşin asıl önemli kısmı da bu gibi sanki, bunu açarız tabii.

S. B.: Tabii bunu konuşalım, fakat o noktaya varmadan önce biraz da Komisyonun kendisini konuşalım. Siz bu Komisyonda bir alt komisyon olan 12 Eylül alt

komisyonunda uzman olarak destek verdiniz, görev aldınız. Komisyon çalışma prensiplerine dair neler söylersiniz, sizce Komisyonun çalışma prensipleri, Meclis içtüzüğüyle bağıtlı olan kısmı hariç olmak üzere hangi temele dayanıyordu. Komisyon genel olarak sizce nasıl çalıştı, neler oldu, ne gibi gözlemleriniz var?

İ. U.: Evet, tabii sınırlı bir destek benimkisi. Çünkü toplamda Komisyonun çalışmaları esnasında 46 civarı uzmanın desteği var. Bu geniş bir kadro demek. Ben ise bu uzman ekibinden biriyim dolayısıyla etkim ve katkım sınırlıydı. Destek niteliğinde katkı sağlayan uzmanlar herhangi bir siyasi partiyle ilişkisi olmadan ve siyasi bir kimliği olmadan burada yer aldılar. Komisyonun genel çalışmasında en ağırlıklı unsur, kaçınılmaz olarak, Mecliste çoğunluğu elinde bulunduran siyasi partinin milletvekili bakımından da oransal temsiline dayanmasıdır. Bu açıdan, çoğunluğa sahip hükümetin etkin olduğu bir Komisyon yapısı vardı. Nitekim komisyonunun başında da zaten iktidardaki partinin bir milletvekili, eski bakan Nimet Baş vardı.

Çalışma ilkesi olarak iki kanatta süreç devam etti, birinci boyutu kamuoyunda bilinen ve kamuoyuna daha fazla yansıyan; siyasi hayatta önde gelen isimlerle, medya, akademi, iş dünyasının temsilcisi isimlerle yapılan görüşmelere ve bu görüşmelerin tutanaklarına dayalı çalışmalardır. Bu görüşmelerden, görüşme tutanaklarından çok yeni, yani 1960 Darbesinden bu yana, 50 yıllık dönemde Türkiye'deki darbe süreçleri hakkında bildiğimizin üzerine bilinmedik bir şey ekleme de söz konusu olmadı. Sonuçta insanlar darbeler hakkında söyleyeceklerini ya daha önce söylediler ya anılarında yazdılar. Bu kişilerle gazeteciler defalarca mülakat yaptılar. Eğer bu konuda açmak istedikleri, gizli kalmış noktalar, ifşa olmamış sırlar varsa bunların zaten şimdiye kadar söylenmiş olması gerekirdi. Eğer bir şeyi söylemiyor, söyleyemiyorlarsa bunun da belli ki bir nedeni olduğunu düşünmek gerekir. Burada en kritik nokta, özellikle darbe içinde yer almış isimlerin hakikaten suç niteliği taşıyan işkence gibi bazı eylemlerde dahil olup olmadığıydı. Olmuşsa bu eylemlerin de zamanında kovuşturulmuş olması gerekiyordu. Şu an 12 Eylül Darbesi yargılanıyor örneğin, darbe sürecinde yer almış insanların buradaki rollerini ifşa etmelerini tabii ki de beklemiyoruz. Sonuçta bir itirafa dönebilir ve kovuşturma nedeni olabilirdi. Dolayısıyla da kamuoyunun darbe olgusuna dikkatinin çekilmesi dışında bu tür dinlemelerin Türkiye'deki darbe sürecini anlama, açıklama, aydınlatma, kamuoyunun bilemediği, şimdiye kadar gizli kalmış yönlerinin ortaya çıkarılması işlevine hizmet ettiğini söylemek mümkün değildir.

S. B.: Bu yöntemin hiç olumlu bir sonucu olmadı, olamadı mı?

İ. U.: Şu oldu. Darbe olgusunun tekrar gündeme getirilmesi ve 2000’lerde yeni bir toplumsal-siyasal bağlamda bu olgunun düşünülmesi, geçmiş darbelerin bir şekilde içinde mağdur ya da müsebbip olarak diyelim bazı yönleriyle yer almış isimlerin bir grup Meclis üyesi karşısında bundan tekrar bahsetmek zorunda kalması, bunun da kamuoyunda yankılanmasının belki olumlu bir etkisi ve işlevi olduğu düşünülebilir. Fakat bunun dışında Türkiye’de darbeleri anlamımıza yarayacak ağırlıklı bir sonuç çıkardığını söylemek mümkün değil. Diğer boyutuysa uzmanlar grubunun hem bu konuyla ilgili literatürü elden geçirmesi hem çeşitli kamu kurumlarından talep edilen belgelerin gelmesi ve Komisyonun yaptığı dinleme tutanaklarının incelenmesine dayalı hazırladığı rapordur. Komisyon bu iki eksende çalışmalarını sürdürmüştür diyebiliriz.

S. B.: Bu çalışmaların başlangıcında hukuki altyapının oluşturulmamasından ötürü bir eksiklik hissedilmesi söz konusu mudur? Mesela yapılan dinleme oturumlarında eğer konuşacak kişilere hukuki açıdan birtakım imkânlar sağlanmış olsaydı, ortaya çıkmış olanlardan daha fazlasını öğrenme imkânı olur muydu sizce?

İ. U.: Belki. Hepsinde değil. Söyleyecek bir şeyi olan söyledi. Ama bir tek kendi rollerine dair noktaları dile getirmelerine dair bir hukuki düzenleme yapılsa, işte o konuda bir af vs. bir miktar etkisi olabilirdi. Lâkin Türkiye’nin şu anki ortamında böyle bir imkân sağlansa bile bu yeterince bir güvence sağlar mı sağlamaz mı o bile riskli... Ben şahsen, birinin böyle bir riski alması, yani kendi rolünü deşifre edecek bir açıklama yapması ihtimalini düşük buluyor(d)um doğrusu...

S. B.: Dediniz ki “Meclisin kendi iradesine sahip çıkması adına tarihi bir dönüm noktasıydı ve ben biraz da o yüzden görev almayı kabul ettim.” Ayrıca Komisyonun kuruluş döneminin, çok da umut vermeyen bir anayasa yapım süreciyle üst üste bindiğinin altını çizdiniz. Hâlbuki seçimde büyük bir destekle gelmiş olan bir hükümet partisi ve yepyeni, sorun çözme iradesiyle oluşturulmuş bir Meclis vardı. Böyle bir süreçte komisyonun arkasındaki kamuoyu desteğini nasıl gördünüz, yeterince bir destek gördü mü komisyon sizce?

İ. U.: Şimdi tabii 2000’lerde darbe sözü hiç hayatımızdan çıkmadı. Açık bir darbe yaşanmadıysa da darbe dönemlerinde dahi bu kadar çok darbeden söz edilmiyordu. Darbe oluyordu bitiyordu... 2000’lerde darbe sözü çok edildi. AKP hükümetine darbe yapılmış hissi o kadar yaygındı ki medyada, geçmiş darbeler şu an halkın, kamuoyunun en hassas olduğu bir tema değil belki de. Peki, bu konuda ne yapılabilirdi, kamuoyu desteğini daha fazla sağlamak adına komisyon başkanı mesela sık sık televizyon ekranlarına çıktı. Özellikle çalışmaların sonuna doğru raporun kamuoyuyla paylaşılması aşamasında...

Bir de Bülent Ulusu gibi eski başbakanlarla olsun, Süleyman Demirel gibi cumhurbaşkanlarıyla olsun yapılan dinlemeler sırasında komisyon çalışmaları medyaya ağırlıklı olarak yansıdı ve o dönemde de komisyon başkanının sık sık medyada bu süreçle ilgili görüşlerini paylaştığına tanık olduk. Onun dışında Türkiye kamuoyu yeterince darbe sözü işitti 2000'lerde, 2000'lerin sonuna doğru...

S. B.: Bir doygunluk mu vardı diyorsunuz?

İ. U.: Bir miktar olduğunu düşünüyorum.

S. B.: Peki mağdurlar sürece dâhil edilmiş olsaydı çok daha etkin olarak...

İ. U.: Olabilirdi. Şimdi şöyle bir problem var. Bütün bu süreci iktidar partisi aslında kendisine yönelik darbe süreçleriyle bütünleştirdi. Büyük bir olasılıkla kendisi dışında herhangi bir darbe mağduru görmek, duymak istememiş de olabilir. Dolayısıyla kendisi dışında darbe mağdurlarıyla görüşülmesi, onların bu sürece dâhil edilmesi vs. gibi yollarla çok fazla ilgilenmemiş de olabilir.

S. B.: Adı geçmişken Süleyman Demirel'in darbelerle Mülkiye arasında ilişki kurması için ne söylersiniz?

İ. U.: Yalnızca gerçekliğin tersyüz edilmesi değil, Komisyon'un dinleme faaliyetinin de medya aracılığıyla tek taraflı olarak aktarılması durumudur bu. Demirel'in söyledikleri içinden tek bir cümlenin alınıp manşet yapılarak, Türkiye'deki darbelerin arkasında Mülkiye'nin olduğunu vurgulamak ustaca bir manevra olsa gerek. Türkiye'de birçok kurumda olduğu gibi özellikle 1960 Darbesine destek olan, o dönemin askerleriyle temas etmiş olan hocalar da bulunabilir. Ama 1971 ve 1980 darbelerinde Türkiye'de herhalde en ağır darbeyi yemiş olan akademik kurum Mülkiye'dir. Bu bilindiği halde Mülkiye'yi bir tür darbecilikle suçlamak, darbelerle yüzleşmek yerine Mülkiye'yi bütün darbelerle ilişkili gösterme siyaseti olabilir ancak...

S. B.: Biraz da uzmanlık konunuz olan dış politika bağlamında komisyon çalışmalarını değerlendirdiğinizde, Türkiye'deki darbelerin ve demokrasiye her tür müdahalenin araştırılıyor olmasında uluslararası ortamın pozitif etkisi ve konjonktürün de buna desteğinden söz etmek mümkün mü?

İ. U.: Şimdi mi?

S. B.: Evet yakın dönemde, komisyonun çalışmalarına bir katkı verdiğini

düşünmek mümkün mü?

İ. U.: Komisyonun çalışmalarına dış destek mi?

S. B.: Evet, dış politika bağlamında destek.

İ. U.: Öyle bir desteğe çok rastlamadım, yani uluslararası medyada çok fazla bir gönderme olmadı, bununla ilgili çok fazla haber çıkmadı medyada. Bir tek Amerikan Büyükelçiliği Türkiye'deki darbelerle, özellikle 12 Eylül Darbesiyle bir ilişkimiz yok dedi. Bazen var da diyebiliyorlar... Hatta Amerika'nın özür dilediği darbeler var. Doğrudan katıldığı mesela İran'daki 1953 Musaddık Darbesinden dolayı, İran halkının tercihlerine saygı göstermedik diye açıkça özür dilediği de oldu Amerika'nın. Bunu bazen yaparlar ama o da politiktir. O dönemde mesela İran halkına ulaşmak istiyorsa bunu yapar. Türkiye NATO üyesi sonuçta... NATO üyesi bir ülkenin işine doğrudan karışmak gibi bir durumla karşı karşıya kalmak istemiyor muhtemelen. Dolayısıyla da Türkiye'deki darbelerle ilişkin ABD herhangi bir rolünün olduğu iddiasını reddediyor, ABD'ye yakın olanlar da reddediyorlar zaten.

S. B.: Peki Türkiye'de demokratikleştirici bir güç olarak AB sürecinden hep bahsedildi. Bu süreç devam ediyor olsaydı güçlü bir şekilde, yani fasılların dondurulması, uzun zamandan beri bu alanda adım atılmıyor olması bir tarafa bırakılıp bu yolda eş zamanlı olarak gidiliyor olsaydı, sizce komisyon sürecine bir pozitif katkısı olur muydu?

İ. U.: Doğrudan ve tek başına Komisyon sürecine yönelik değil ama genel bir katkısı olurdu. Türkiye'de daha demokratik bir ortam olsaydı olurdu. Tüm bu darbe süreçleri, Türkiye'de demokrasiye müdahaleler, Türkiye'nin temel problemi darbe olup demokrasinin kesintiye uğraması değil Türkiye'nin temel problemi demokratik kültürün yerleşmesi, demokratik siyaset anlayışının yerleşmesi tespiti yapılmış olsaydı olurdu. İktidarı ele geçiren, şimdi iktidar bende, dolayısıyla ben geçmişin mağduru olarak bu elimdeki iktidar sopsasıyla ne yapabilirim diye düşünmeye koyulması ile değil.

AB sürecine aslında Türkiye'de en fazla ihtiyacı olan bu hükümetti çünkü içinden geldiği siyasi gelenek, merkez sağı sahiplenerek yükselmeye çalıştı. Ondan önceki siyasi geleneği ise özellikle parti içi demokrasi anlayışında ve demokrasiyi bir siyasi kültür olarak yaşayış şeklinde en sorunlu partilerden biriydi. Dolayısıyla da AB üyelik sürecinde AKP'nin getirdiği reformlar, uyumlaştırma paketleri vs aslına bakarsanız AKP'nin kendisinin de çok işine yarayabilirdi. Bahsettiğim

demokratik kültürle buluşmasını güçlendirebilirdi. AB üyelik sürecinin kesintiye uğraması, nerdeyse buzdolabına kaldırılması bana sorarsanız en çok hükümetin kendisinin demokratik perspektifini yitirmesine neden oldu. Bu durumun Türkiye’de demokratikleşme ufkunu zedelemeye başladığını düşünüyorum. Yoksa Komisyonun çalışmaları AB üyelik süreci devam etseydi çok daha iyi bir noktaya ulaşırdı diye değil de Türkiye’nin demokratikleşmesinin genel olarak, mesela hiç düşünce suçlusu olmasaydı Türkiye’de, hiç tutuklu gazeteci olmasaydı, başbakanın medya üzerinde çok açık baskıları olmasaydı, bunlar olmasaydı Türkiye’de daha canlı, daha az kutuplaşmış bir tartışma ortamı yaratılabilseydi, darbe tartışmaları da demokrasiyi daha derinleştirici bir biçimde yapılabilirdi. Bu ortam Darbe Komisyonunun çalışmalarını etkileyebilirdi diye düşünüyorum.

S. B.: Tali ama pozitif bir etki olabilirdi...

İ. U.: Tali ve pozitif bir etki olurdu tabii.

S. B.: Biraz da metnin kendisini konuşsak, yani nihayetinde Komisyon yedi aylık bir çalışma yaptı, o yedi ayın sonunda ortaya bir metin çıktı. Oldukça uzun bir rapor metni... 1500 sayfaya yakın, iki ciltlik bir rapor olarak ortaya çıktı. Siz bir alt komisyonun üyesiydiniz, sizin komisyonunuzun yazdığı rapor bu geniş raporun bir kısmını oluşturuyor, rapor hakkında genel olarak neler söylersiniz?

İ. U.: Sonuçta hukuki ifadeyle *ad hoc*, belirli bir görev için toplanmış, farklı kurumlardan gelen, siyasi parti olarak da milletvekillerinin farklı siyasi partiler ve geleneklerden gelen temsilcilerinden oluşan bir kompozisyon söz konusu. Böylesi heterojen karakterli bir kompozisyonun yazdığı raporun çok bütünlüklü, homojen, ortak dile sahip bir metin ortaya çıkarmasını beklemek zaten çok doğru olmayabilir. Buna rağmen metnin bütününe yansıyan bazı özellikler var. Öncelikle metinde kritik bazı noktaların üzerine yeterince gidilmediği anlaşılıyor. Buradaki temel problem Türkiye’nin demokratikleşmesi sürecinin bir ayağı olarak görülen darbeleri araştırma komisyonunun darbe olgusuna ve mağduriyet olgusuna nasıl baktığıyla çok ilişkili... Türkiye siyasetinde 60 Darbesinin- tabii çok eskide kaldı- 71 Darbesinin, 80 Darbesinin etkilerini hala günümüzde çok net kurumsal olarak yaşıyoruz. Darbeyi yapanlar halen hayatta ama bütün bu süreçte altını çizerek söylüyorum, en çok 28 Şubat Darbesini öne çıkartırsanız tabii ki buradan Türkiye’de darbelerle hesaplaşma, Türkiye’nin demokratikleşmesinin önüne açma gibi bir fonksiyon elde etmemizde bazı sınırlılıklar ortaya çıkar diye düşünüyorum.

Metin genel olarak tabii ki siyasete, darbe olgusuna ve darbeye giden koşullara dair bir noktadan bakıyor. O baktığı nokta da siyaseten, mesela 12 Eylül alt

komisyon raporundan söz edersek, sorumluluğun büyük kısmını sola yıkmaya çalışıyor. Darbeyi hazırlayan sol, yapan ise askerler, dolayısıyla politik olarak sağ siyaset açısından müthiş bir avantaj elde etmeye çalışıyor. Metnin geneline hâkim olan hava bu. Kendince zeki bir yazım tekniği var... Sol, şiddeti tırmandırıyor ve solun tırmandırdığı şiddet Silahlı Kuvvetlerin darbe yapmasının koşullarını yaratmış oluyor. Bu iki kötüden mağdur olan ise o dönemin toplumu... Şimdi bir başka önemli sorun, mesela 12 Eylül'e giden süreçte İslamcı örgütlerin rolü ki bunlar yeraltı örgütleri değildi o dönemde. İslamcılar silahlanmadılar, ateşli silahlara başvurmadılar ama daha geçenlerde Hüseyin Gülerce'nin bir açıklaması vardı. "Namaz kılar solcu dövmeye giderdik" dedi. Aslında şiddetten o kadar uzak bir İslamcı gençlik hareketi de yoktu. Türkiye'de aslında dünyanın birçok farklı yerinde, küresel siyasetin de bir uzantısı olarak dinci gruplarla milliyetçi grupları sola karşı bir ittifak içinde, bir cephe içinde kışkırtma, sol hareketi zayıflatma ya da en azından bir güç dengesi oluşturma çabası vardı. Metnin bunlara hiç gönderme yapmaması, sol şiddeti yargılayıp sağ kollarına bir tavır alması, metnin geneline çok hâkim bir hava yaratıyor.

Bir başka boyut darbelerin ekonomik sonuçlarından söz ediliyor. Genel olarak darbelerin sonuçlarından söz ediliyor. Fakat darbelerin sonucu olarak Türkiye'de deklare edilmiş bir şekilde Türk-İslam sentezinin devlet ideolojisi haline getirildiğinden, bu geçişin darbeye olduğundan nedense bahsedilmiyor.

Darbelerle İslamcı hareket arasındaki ilişki yalnız ve yalnız bir mağduriyet üzerinden kurulup tanımlanıyor. Meclisin tarihe bıraktığı belge olarak rapor, bu noktada, en hafif deyimiyse yanlı bir belge olarak geleceğe kalıyor. Meclis objektif olmayan bir belge bırakıyor. Bu pozisyondan yola çıkarak demokratikleşmenin önünü açmak ise çok zor. İster istemez varılacak olan partizan siyasettir. Partizan siyaset, demokratikleşmenin önünü açmaz. Demokratikleşmenin belki de yazılı olmayan kuralı, içerisinde âdil bir biçimde, farklı unsurları barındırmasıdır. Yoksa işi partizanlığa döktüğünüzde zaten oradan başka türlü bir siyaset çıkar. Demokratik siyaset çıkmaz. Türkiye'de AKP ile birlikte yaşadığımız demokratikleşme sürecinin yanlı yürümesi, bir siyasi partinin işine nasıl yarar odaklı siyaset anlayışını zaten biz her gün yaşıyoruz. Raporun da bu bakış açısının ürünlerinden bir tanesi olmaya doğru gitmesi maalesef üzüntü verici yalnızca...

S. B.: Biraz önce değindiğiniz bir noktayı daha açalım istiyorum. Derin devlet yapılanmasına dair söz söyleme Komisyonun hedefleri arasındaydı. Derin devlet yapılanmasının araştırılması konusuyla, darbelerin müsebbibi olarak sadece sol şiddeti ortaya koymak temel bir çelişki yaratmıyor mu? Darbelerden

objektif olarak en çok Türkiye’de sol muzdaripken, derin devlet yapılanmasıyla hesaplaşıyoruz, Ergenekon meselesini de bu bağlamıyla ele alıyoruz gibi sözler aslında berraklık yerine muğlâklık getiren, ifadeler değil mi?

İ. U.: Muhtemelen Komisyonun aydınlatmada en yetersiz kaldığı alan da burası oldu. Şu da enteresan, biliyorsun 2007’den itibaren yaşanan Ergenekon sürecinin de en önemli iddiası Türkiye’deki derin yapılarının üzerine gitmekti. Soğuk Savaştan bu yana taşınan derin devleti çözmek, onu hukuki olarak yargılamak, önde gelen aktörlerini en azından yargı önüne çıkarmak hedefi sıklıkla ifade edildi. Darbe Komisyonu da Meclisin kendisine karşı, derin devletin darbe aracılığıyla Meclisin iradesine ipotek koyması gibi bir süreci araştırmasıydı. Bu noktaya dikkat çekmek gerek. Raporun hedefleyip en ulaşamadığı yerlerden biri bu nokta oldu. Mesela sayın Nimet Baş’ın da belirttiği gibi MİT’ten ve Genel Kurmay’dan bu konuda yeterince belge gelmediği söylendi. Bu enteresan bir nokta çünkü sonuçta her ikisi de başbakanlığa bağlı kurumlar.

S. B.: Hükümet partisinin kontrolü altında kurumlar aslında.

İ. U.: Kontrolü altında... Diyelim ki Genel Kurmay kurumsal olarak- gerçi şu anda öyle bir konumda da değil, bundan 10 yıl önceki Genel Kurmay değil- engel teşkil etti. Ama sonuçta hükümetin atadığı bir MİT müsteşarı var. Erdoğan’ın, bu kişiyi benim müsteşarım diyecek kadar bir sahiplenmesi söz konusu. Dolayısıyla nasıl oluyor da Komisyon başkanı da iktidar partisindenken bir türlü MİT’ten beklenen belgeler gelmiyor. Oysa bu Komisyonun amacı darbeleri araştırmak. Şöyle bir derin çelişki de var. Bir taraftan kendisini darbelerin mağduru olarak tanımlayıp bir taraftan bu mağduriyetin bütün unsurlarını açığa çıkaracak istihbarat belgelerinin istendiği halde gelmediğini söylemek ya ikna edici değil ya da gerçekten de böyle bir yapılanma var. Bu ne demektir. Bahsettiğim yapının hükümeti ve MİT’i de kontrol ettiği anlamına gelir. Hükümetin hala bunu aşamadığı anlamına gelir. Şu anda hükümetin böyle bir yapının kontrolü altında olduğunu gösteren bir veri yok elimizde sonuçta. Türkiye’de, hükümetin veya yargının şu an kovuşturamadığı, bu tür yapılardan gelen kimse olduğunu düşünmüyoruz oysa. O yüzden de bu noktalarda kamuoyunun şimdiye kadar bildiğinin ötesinde herhangi bir sırrı, herhangi bir suikastı, 1 Mayıs 1977 gibi herhangi bir olayı aydınlatabilmiş değil bu rapor.

S. B.: Büyük olayları çözemedi, büyük olaylar karşısında bilgi haznesine yeni bir şey katmadı dediniz. Tekil mağduriyetler açısından baktığınızda o konuda bir gelişme oldu mu? İşkenceden söz edildi, Sırrı Süreyya Önder’le ilgili olarak konu gündeme geldi. Fakat 12 Eylül bu konuda yüz binlerce insanın mahkûm edildiği,

onlarca insanın idam edildiği, çok açık olarak büyük bir şiddet mekanizmasının çalıştırıldığı bir dönem. Bu noktalara dair metin ne söyledi?

İ. U.: Darbe Komisyonunun raporu genel olarak bunları açıkça söyledi. Bu noktalar zaten şimdiye kadar ulaşılmış, açıklanmış, çok bilinen rakamlar ile sınırlı ve rapor bu rakamları yineledi. Komisyonun mağduriyetler açısından ulaşabildiği nokta Komisyonun kendi üyelerinin birebir yaşadığı işkence vakalarının müsebbibi olan dönemin kamu görevlileriyle yüzleşmesiydi. Bunları medyadan takip ettik. Ama Komisyon üyeleri dışındaki mağduriyetler konusunda, komisyonun bu mağduriyetlerin ortaya çıkartılması yolunda çok yoğun ve derin bir ilgisi olmadı.

S. B.: Bunu analiz edersek neden böyle bir yöntemi benimsemek yerine sadece devlet büyükleriyle, bir dönemin önemli, herkesçe tanınan, bu meselelere dair fikrini bir şekilde kamuoyuyla paylaşmış kimselere gitmekle iktifa edildi, yani bu kişilerle yetinilmesinin öncelikli sebebi sizce ne olabilir?

İ. U.: Birinci nokta, ilk başta sözünü ettiğin türden bir kamuoyu ilgisi meselesi. Süleyman Demirel'le görüşülmesi kamuoyu açısından önemli bir olaydı. Haber değeri taşıyan bir olaydı, ya da ona benzer birçok kamuoyunda bilinen kişiyle görüşüldü. Toplam 29 kişiyle görüştü 12 Eylül alt komisyonu örneğin. Bu kişiler içinde kamuoyunun çok fazla tanımadığı isimler de var tabii, ama genelde bu yöntemin tercih edildiği görülüyor.

İkinci nokta tekil mağduriyetlerin ortaya konmasının getireceği pratik zorluklar. Sembolik olarak gündeme geldi çünkü, bütün işkence mağdurlarıyla görüşmek pratik olarak da mümkün değildi. Fakat hem döneme tanıklık etmiş hem de 1402 mağduru olmuş Baskın Oran'la da görüşüldü mesela. Baskın Oran da meraklı kamuoyunun yakından takip ettiği isimlerden birisi. Onun dışında kamuoyuna mal olmamış ama bir şekilde ya görevinden uzaklaştırılmış ya da işkence mağduru olmuş insanlarla görüşülmedi. Bunun bir etki yaratmayacağı düşünülüyor muhtemelen.

Üçüncü olarak kamuoyunda bilinen simaların, mesela Bülent Ulusu'nun, yeni bir şey söyleyeceği beklentisi, belki naif bir beklentiydi ama başlangıçta vardı. Belki de bir eleştirinin önünü kapatmak için de benimsendi. Sonradan eksiklik olduğu iddialarını önlemek için. O döneme ait içerikli hiçbir şey söylemeyeceğini çok rahat tahmin edebileceğimiz, başbakanlık yapmış bir şahsiyetin o dönemde yaşanan olumsuzluklara dair, işkencelere, insan hakları ihlallerine dair hiçbir bir şey bilmediği, hiçbir şeyden haberi olmadığı yolundaki iddialarını komisyon tekrar dinleyip, görevinin başına döndü maalesef.

S. B.: Peki Baskın Oran dediniz, Baskın Hoca'nın da 1402'lik olduğunu biliyoruz, buradan bir kurum olarak üniversiteye dönersek örneğin 12 Eylül alt komisyonunun akademiye müdahale bağlamında tespit etmiş olduğu birtakım ilave bilgi var mı?

İ. U.: Bildiğim kadarıyla yok. O dönemde üniversitelerden atılan hocaların listesi oluşturuldu ve bununla yetinildi. Hâlbuki şu enteresan olabilirdi. Komisyon, 12 Eylül sonrasında, 1402 sayılı Sıkıyönetim Komutanlığı kararıyla, yani son derece haksız idari bir kararla, hiçbir hukuksal hesap sorma, düzeltme ya da üst mercie başvurma imkânı tanımayan bir şekilde görevlerine son verilen hocaların nasıl tespit edildiğine dair bir veriye ulaşabilseydi bu çok değerli bir katkı olabilirdi. Biz biliyoruz ki sonuçta askerlerin her bir fakültede, her bir üniversitede hangi hocanın hangi ideolojik görüşe sahip olduğunu bilme imkânı yoktu. Komisyonun çok net bir katkısı olabilirdi, maalesef bu gerçekleşmedi. Kamuoyunda Komisyonun daha etkin destek almasının önünü açabilirdi bu tür çarpıcı veriler, aydınlatmalar. Geçmişin karanlıkta kalmış, bilinmeyen yönü ortaya çıkartılabilirdi. Bu da desteği artırırdı çünkü yalnızca dönemin mağdurlarının mağduriyeti salt o insanlar açısından değil çok daha geniş bir anlam taşıyor. Rövanşist bir duyguyla yapılmak zorunda da değildir bu. Ama Meclis geçmişteki haksız uygulamaların neden ve nasıl yapıldığını, bunların hangi mekanizmalarla yapıldığını ortaya çıkarabilseydi, bu çaba demokratikleşme sürecine bundan sonrası için de çok önemli bir katkı sağlayabilirdi.

S. B.: Bu kadar uzun bir metin çıkmış olması, böyle iki ciltlik 1000 küsur sayfalık bir metnin ortaya çıkmış olmasını nasıl değerlendiriyorsunuz? Yeni bir bilgi de içemeyen bu kadar cimri fakat hacimli bir dokümanın oluşturulmasını nasıl değerlendirmek gerekir?

İ. U.: Şöyle galiba: eğer çok somut, bilinmedik, şimdiye kadar kamuoyunun, araştırmacıların, siyasetçilerin görmediği, yakalayamadığı, anlayamadığı hususları ortaya koyamıyorsanız mecburen geniş ve genel bir değerlendirme yapmak zorunda kalırsınız. Hâlbuki komisyon, Maraş olaylarından Gün Sazak'ın öldürülmesine kadar, 1 Mayıs olaylarını, Abdi İpekçi cinayetlerini, adını sayamayacağımız kadar çok olay ve gelişmenin arka planını ortaya koysaydı zaten bu kadar genel değerlendirmeye ihtiyaç duymazdı. O dönemdeki siyasi partilerin dünya görüşleri, ideolojileri, siyasetleri vs.den başlayarak zaten herkesin bildiği hususları tekrarlamak zorunda kalmazdı büyük bir olasılıkla.

S. B.: Kötü bir siyasal hayat kitabı yazmak zorunda kaldılar diyebilir miyiz yani,

Türkiye siyasal hayatının son 50 yılını anlatan?

İ. U.: Kötü demesek bile yaşananlara yeterince ışık tutamayan... Darbeleri hazırlayan politik, uluslararası, ekonomik, toplumsal ve psikolojik etkenlere eğilmek zorunda kalmış bir metin. Genel değerlendirmeyle yetinmesinin altında yatan temel neden bana sorarsanız metnin 12'den vuramamış olması. O yüzden de çevresinde dolaştı. Kamuoyu, araştırmacılar, gazeteciler, siyasetçiler o uzun metinde bahsedilen hususları biliyorlardı. Orada pek orijinal bir bilgi yok. Kimse Darbe Komisyonunun hazırladığı raporu okuyarak Türkiye tarihinde üstü kapalı kalmış şeyleri öğrenmez. Bilinenin ilamı. Metinle ortaya konanlar zaten şimdiye kadar tartışılmış hususlardır. Hatta Uğur Mumcu gibi araştırmacı gazeteciler bazı konularda daha derinlikli sonuçlara da ulaştılar. Komisyon aradan geçen 20 yıl içinde daha önce ortaya konan sonuçların ötesine maalesef geçemedi.

S. B.: Bu haliyle çok da başarılı bir metin değil, dediniz. Sürecin de çok başarılı işlemediğini düşündüğünüzü söylediniz. Varabileceği noktalara varma konusunda, ulaşabileceği bilgilere ulaşmada, genel olarak Türkiye'nin demokratikleşmesine yapabileceği katkıyı vermesi bağlamında çok başarılı bir süreç olmadığının altını çizdiniz. Bu tespitler ışığında, Türkiye tarihinin bu dönemi yazılırken, komisyona ilişkin neler söylenecek, komisyon deneyimi geleceğe ne bırakmış olacak?

İ. U.: Şimdi en başta söylediğim gibi böyle bir Komisyonun kurulmuş ve darbeleri araştırmış olması bile son derece pozitif bir gelişmedir. Meclisin böyle bir irade göstermiş olması önemli. Darbelerin yalnızca hukuki boyutta üstüne gidilmesiyle yetinilmediğini, yasama organının kendisinin de demokrasiye müdahaleleri araştırdığını, bu müdahalelerin nedenlerini anlamaya çalıştığını ve sonuçlarını kamuoyuyla paylaştığını tespit etmek gerekli. Bu çabanın kendisi önemli bir girişim. Geriye kalacak olan da muhtemelen Meclisin komisyon kurup bu müdahaleleri araştırmakla olumlu bir adım attığı olacaktır. Hatta şöyle bir sonuç çıkabilir. Komisyonun kurulması, müdahaleleri bizatihi araştırmış olmasının kendisini yeterli görmüş olabilir Komisyon. Herhangi bir üstü örtülü gelişmeyi aydınlatmak yerine, böyle bir irade koymuş olmayı yeterli görmüş olabilir. Fakat bütün bu süreç maalesef Türkiye'nin şu andaki siyasal bağlamından da bağımsız işlemedi. Bence en temel problem buydu.

S. B.: Bu kadar ikna edici olmaktan uzak bir metnin bir dava süreciyle birleştirilmesine, Ergenekon davasının son oturumu olması beklenen oturumda, komisyon raporunun savcılıkça iddianamenin bir parçası haline getirilmeye çalışılmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

İ. U.: Tabii hukuki boyutu benim uzmanlık alanım değil, yalnız şöyle bir şey var. Bu genel bir akademik çalışma niteliğinde seyreden bir metin. Dolayısıyla bu metnin devam eden bir davaya sunabileceği fazla bir bilgi olduğunu zannetmiyorum. Eğer burada görüşülen, bilgisine başvuru alan şahıslar, siyasetçiler, akademisyenler, medyadan gelenlerin, önemli bilgilere sahip oldukları düşünülüyor ise savcılığın, şimdiye kadar mahkemenin çoktan bu kişilerin bilgisine tanık olarak başvurması gerekiyordu. Dolayısıyla böyle bir çelişkisi var. İkinci olarak yasama organının araştırma komisyonunun hazırlamış olduğu raporla yargı organının bütünleşmesi, yasama organı ile yargı organı arasında olması gereken ayırımın belirsizleşmesi sonucunu doğurabilir, bu da bizatihi güçler ayrılığı bağlamında demokratikleşmeyle ilgili ciddi sorunlar yaratabilir.

S. B.: Kamuoyunda yaratılan beklentinin karşılanamaması bağlamında, bundan sonrasına ilişkin olarak böylesi bir çalışmayı, mesela toplamda yedi ay sürmüş bir çalışma bu, yedi aylık bir çalışma yerine daha uzun soluklu bir çalışma yapılırsa sizce sonuçları itibarıyla işi başka bir noktaya taşıyabilir mi?

İ. U.: Yok, taşımaz... Buradaki problem genel siyasi çerçeve içindeki niyetlerdir. Yani darbe olgusuna nasıl baktığınızla ilgili bir noktadır bu. Dolayısıyla şöyle söyleyeyim çok kestirmeden, bu Komisyon hükümetin ağırlığının belirgin olduğu, sayısal ve politik ağırlığının olduğu bir Komisyondur ve bu Komisyon sonuçta hükümet ne yapmak istediye onu yaptı. Genel politik ortamdan ve hükümetin demokratikleşme ve darbe olgusuna genel yaklaşımından hiç de bağımsız değildi. Yani, Türkiye ne kadar demokratikleştiyse, raporla da o kadar darbeye yüzleşildi. Burada süreden daha çok niyet, bakış açısı ve genel olarak siyasetle ilgili bir ürünün ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla, **Komisyon yedi ay değil yedi yıl verilseydi dahi sonuç değişmezdi.** Yine bu sonuçlara, aynı noktalara ulaşırdı.

S. B.: Çok teşekkürler. Türkiye siyasetinin böylesi güncel bir başlığı üzerine söyleşi önerimizi kabul ettiğiniz için de ayrıca teşekkürler...